KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Türkiye’de Koronavirüsün İlk Haftasındaki
Toplumsal Algılanışı Üzerine Betimsel Bir Analiz

A Descriptive Analysis on the Social Perception
of Coronavirus in the First Week in Turkey

Hülya YILDIZ*
İhsan KUTLU**

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Yıldız, H. ve Kutlu, İ. (2021). Türkiye’de koronavirüsün ilk haftasındaki toplumsal algılanışı üzerine betimsel bir analiz. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (29), 72-91.

Yıldız, H. & Kutlu, İ. (2021). A descriptive analysis on the social perception of coronavirus in the first week in Turkey. *The Journal of Kesit Academy*, 7 (29), 72-91.

10.29228/kesit.53839

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	15.10.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать:	13.12.2021
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.12.2021

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by İntihal.net. Эта статья была проверена
Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это
произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, hulyayildiz@sakarya.edu.tr

**Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, ikutlu@sakarya.edu.tr

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Türkiye’de Koronavirüsün İlk Haftasındaki Toplumsal Algılanışı Üzerine Betimsel Bir Analiz¹

*A Descriptive Analysis on the Social Perception of Coronavirus in the First
Week in Turkey*

Arş. Gör. Hülya YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi İhsan KUTLU

Öz: Bu araştırmada katılımcıların koronavirüsle ilgili düşünceleri ve açıklanan önlemleri uygulama seviyeleri incelenmiştir. Nicel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma modeli kullanılarak kolayda örnekleme kesitsel bir tarama araştırması gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi ortamda oluşturulan anket formu katılımcılara ulaştırılmış ve elde edilen veriler çeşitli bilgisayar programları kullanılarak analiz edilmiştir. Ulaşılan bulgular tablo ve grafiklerle görselleştirilmiş ve betimsel bir analiz yapılmıştır. Analizlerde yüzde ve frekans bilgisinin yanı sıra çoklu uyum analizine de başvurulmuştur. Veriler 15-18 Mart 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmaya toplamda 313 kişi katılmıştır ancak 18 yaş altı olan katılımcılar analize dâhil edilmemiş olup 303 kişinin verileriyle işlem yapılmıştır. Kişiler koronavirüs süreci hakkında genel itibarıyla kendilerinin ve yakın çevrelerinin tutumları ile ilgili olumlu görüşler bildirirken toplumla ilgili olumsuz görüşler bildirmişlerdir. Diğer yandan katılımcıların koronavirüsten korunmayla ilgili olarak tedbirli davrandıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda insanların salgın sürecini yakından takip ettiği ve hastalıktan korunmak için çeşitli tedbirlere yönelmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda, henüz resmi kısıtlamalar olmadan insanların hastalık hakkında temkinli davranmaya başlamış olduğunu dile getirmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, toplumsal algı, tedbir, pandemi.

¹ “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’nun 06.05.2020 tarih ve 23/07 sayılı izni çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Katkı Oranı Beyanı: %50-%50. Sorumlu Yazar: Hülya YILDIZ

Statements of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”: No conflicts of interest were reported for this article. This study was prepared with the approval of Sakarya University Social Sciences and Humanities Ethics Committee. Author Contributions: %50-%50. Corresponding Author: Hülya YILDIZ

Abstract: In this study, the opinions of the participants about the coronavirus and their level of application of the described measures were examined. Using the descriptive research model, one of the quantitative research methods, a cross-sectional survey was carried out with easy sampling. The online questionnaire form was delivered to the participants and the data obtained were analyzed using various computer programs. The obtained findings were visualized with tables and graphics and a descriptive analysis was made. In the analyzes, in addition to percentage and frequency information, multiple correspondence analysis was also used. The data were collected between 15-18 March 2020. A total of 313 people participated in the study, but the participants under the age of 18 were not included in the analysis, and the data of 303 people were processed. While people generally expressed positive opinions about the attitudes of themselves and their close circle about the coronavirus process, they expressed negative opinions about the society. On the other hand, it was found that the participants were acting cautiously regarding protection from coronavirus. As a result of the study, it was understood that people closely followed the epidemic process and turned to various measures to prevent the disease. In this context, it is possible to state that people have started to behave cautiously about the disease, without official restrictions yet.

Keywords: Coronavirus, social perception, prevention, pandemic.

Giriş

Tarih boyunca salgınlar toplumsal yaşamın bir parçası olmuş ve salgınlar toplumları nüfus kaybı yanında ekonomik ve sosyal olarak da etkilemiştir. 2019 yılının son aylarında Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkan Covid-19 salgını 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından *pandemi* ilan edilmiştir. İlk vakaların çoğunun Wuhan’daki Huanan Deniz Ürünleri Pazarı (yerel bir canlı hayvan pazarı) ile temas geçmişine sahip olması, başlangıçta salgının bu pazarla ilgili olduğunu düşündürmüştür. Hastalığın yarasalardan insana geçtiğine dair bilimsel yayınlar da bulunmaktadır (Zhou ve diğ., 2020:270-271).

Hastalığın farklı seyreden klinik prognozu, görüldüğü yaş grupları ve yayılışı dikkate alındığında; konunun sadece tıbbi boyutla sınırlı kalmayacağı, sosyokültürel, etik ve ahlâk, hukuk, eğitim, turizm, ekonomi, tarım, halk sağlığı açısından olumsuz bazı etkileri olacağı öngörülebilir (Üstün ve Özçiftçi, 2020:142). Ancak aciliyet noktasında pandeminin tıbbi ve ekonomik boyutları öncelenirken psikososyal boyutları arka planda kalmaktadır. Oysa bireylerin ruh sağlığı, toplumun iyi oluş hali ve pandemi ile mücadelenin etkililiği açısından toplumsal boyut göz ardı edilmemelidir. Alınan idari ve tıbbi bütün önlemlerin birey davranışı sayesinde etkinlik kazanacak olması, bireyin

pandemiyi nasıl algıladığı, kendisi, ailesi ve toplum bazında neleri hangi motivasyonlarla yaptığının bilinmesini gerektirmektedir.

Yıldırım (2020) on sosyal bilimci ile görüştüğü araştırmasında siste yürür gibi çok az bir mesafe görerek ilerlenilen pandemi sürecinde ekonomik sorunların çoğalacağı, evde kaliteli vakit vurgusunun kaygıyı artıracacağı, dijital iletişimin artacağı, korona nedeniyle toplumun ruh sağlığının olumsuz etkileneceği, yaşlı ve çocuk istismarı ve boşanmalarda artış yaşanacağı şeklinde öngörüler saptamıştır. Öngörülen ve mevcut risklerin yanı sıra salgın süreci ekonomik, sosyal ve sınıfsal bakış açısı yerine tüm insanların insani değerlere yakışır bir şekilde sağlıklarını garanti altına alacak yeterli, doğal ve yaşamsal olanaklara sahip olabilecekleri anlayışıyla ele alınmalıdır (Alpago ve Alpago, 2020:111).

Bu bağlamda Covid-19 salgınının ülkemizde görülmeye başlandığı ilk günlerinde toplum tarafından nasıl anlaşıldığı ve insanların hangi tutumları takındığını belirtmek önem arz etmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda bireylerin kendilerinin, ailelerinin ve toplumun hastalığa yakalanma riski, bilgi kaynakları, hastalıktan korunma ile ilgili uyguladıkları tedbirler, bilgilendirmelerin ve alınan resmi önlemlerin yeterliliği, virüsün biyolojik silah ya da Çin halkının beslenme alışkanlıklarından kaynaklı olma iddiaları ile ilgili düşüncelerinin ne olduğunun araştırılması araştırmanın amacı olarak belirlenmiştir.

Salgının Bireysel ve Toplumsal Yansımaları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

Covid-19 pandemisi bireysel, ailevi ve toplumsal hayat üzerinde başta medikal olmak üzere psikolojik, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel pek çok etki yaratmıştır. Medikal yönüyle hastalığa yapılan profesyonel sağlık müdahaleleri sağlık sektörünün başlıca gündemi olmuştur. Diğer yandan kişiler koronavirüsten ve yaşanan süreçten damgalanma, izolasyon, eve kapanma, hastalanma/ölme korkusu veya kaygısıyla ruhsal yönden; işyerlerinin kapanması, işsizlik ve ekonomik hayata katılamama durumuyla maddi yönden; eğitime erişememek durumuyla toplumsal ve kültürel yönlerden etkilenmişlerdir. Bu kısımda salgının birey ve toplum hayatında meydana getirdiği değişimlere değinilmiştir.

Pandemi ile beraber birçok ülke hastalığın yayılma hızını azaltmak için çeşitli önlemler almıştır. Eğitim kurumları ve ibadethanelerin kapatılması, ülkeler arası ve şehirler arası ulaşım kısıtlaması, kısmi ya da tam karantina uygulamaları, sosyal izolasyon, zorunlu maske kullanımı, toplu etkinliklerin yasaklanması, birçok işletmenin kapatılması bu önlemlerden bazılarıdır.

Ülkelerin sağlık sistemleri de bu pandemi ile ciddi bir sınav vermiştir. Yoğun bakım kapasitesi, sağlık hizmetlerinin kamu ya da özel sektör tarafından veriliyor oluşu, tedavi ücretlerinin miktarı, tıbbi ekipman ve sağlık çalışanı kapasitesi kriz yöneti-

mini etkileyen önemli parametreler olarak öne çıkmıştır. Tedavisi yapılabilecek hasta sayısının aşılması nedeniyle bazı ülkelerin sağlık sistemleri çökme noktasına gelmiştir.

Covid-19 pandemisinde küresel ölçekte ortaya çıkan panik ve korkuyla marketlere yönelme halleri, ırkçı söylemler, sağlık sisteminde yaşanan skandallar ve komplo teorilerinin artması sürekli haber konusu olmuştur (Karataş, 2020:7). Pozitif vaka ve ölüm sayılarının yerel medyada sıkça yer alması, ünlü kişilerden Covid-19 pozitif olanların hastalık süreçlerinin her kademesinin paylaşılması, Covid-19 ile ilgili yayınların çokluğu halkın panik halini olumsuz etkilemektedir. Medyada koronavirüsle ilgili haberlerin sıkça verilmesi kişilerin hastalık korkusunu artırmaktadır (Memiş Doğan, Düzel, 2020:746). Bireyler diğer ülkelerin pandemiye yönetirken karşılaştıkları olumsuz manzaralara kitle iletişim araçları sayesinde sıkça maruz kalmaktadırlar. Psikolojik olarak savunmasız olan bireylere geleneksel ve sosyal medya haberlerini izlemeyi, okumayı veya dinlemeyi sınırlamaları tavsiye edilmektedir (Sher, 2020:710).

Modern tıbbın ve ülkelerin sağlık sistemlerinin bu hastalık karşısında acziyetini gören insanların belirsizliklerle dolu bu süreçte karamsarlık ve endişeleri artmaktadır. Halk sağlığıyla ilgili acil durumlar hem bireylerin (örneğin güvensizlik, kafa karışıklığı, duygusal izolasyon ve damgalanmaya neden olan) hem de toplumların (ekonomik kayıp, iş ve okulların kapanması, tıbbi sağlık için yetersiz kaynaklar nedeniyle) sağlığını, güvenliğini ve refahını etkileyebilir (Pfefferbaum ve North, 2020:511). Olumsuz duygu durumlarının psikolojik hastalıkları arttırdığı yapılan araştırmalarda görülmektedir. Bu salgın, küresel olarak stres, anksiyete, depresif belirtiler, uykusuzluk, inkar, öfke ve korku gibi ek sağlık sorunlarına yol açmaktadır (Torales ve diğ, 2020).

Koronavirüs için ideoloji, din, ekonomik ve sosyal statü gibi hiçbir değişken olmaksızın canlı olan herkes hedef kitledir. Ancak Covid-19 ile beraber gelir, yaş, cinsiyet ve etnik kökene göre var olan yapısal eşitsizlikler şiddetlenmiştir. Kreşlerin ve okulların kapanması ile çocukların bakımını üstlendikleri için kadınların çalışma hayatları olumsuz etkilenecektir (Blundell ve diğ, 2020:313-314).

Stres, işsizlik ve yaşam değişikliği; bağımlılık davranışlarını artırabilecek faktörler olarak değerlendirilmektedir (Kazan Kızılkurt ve Dilbaz, 2020:59). Pandemi ile beraber işsizlik ve stresin artması ve yaşam rutinlerindeki değişikliklerin madde ve alkol bağımlılığında artışa neden olacağı düşünülmektedir. Bağımlı birey ve ailesinin yaşayacağı olumsuzlukların önlenmesi veya azaltılması için bağımlılıkla mücadelenin pandemi döneminde sekteye uğramaması adına gerekli önlemler alınmalıdır.

Pandeminin beraberinde getirdiği en önemli değişikliklerden bir tanesi de uzaktan eğitim faaliyetleridir. Birçok ülke yüz yüze eğitime ara vermiş, öğrenme faaliyetlerini uzaktan gerçekleştirme yolunu tercih etmiştir. Öğrencilerin televizyon ya da internet üzerinden derslerini takip etmeleri sağlanmıştır. Gören ve arkadaşları

(2020:88-90) uzaktan eğitime erişimin TRT EBA TV kanallarında en yüksek seviyede, eba.gov.tr üzerinden ise orta düzeyde olduğunu saptadıkları çalışmalarında öğrenci ve velilerin uzaktan eğitimin yüz yüze eğitim kadar verimli olmadığını düşündükleri bilgisine ulaşmışlardır.

Şehirlerarası ve ülkeler arası hareketliliğe katkısı yüksek olan üniversiteler hastalığın yayılmasındaki riskli durumu nedeniyle birçok ülkede eğitime ara vermiştir. En çok etkilenen sektörlerden birisi olan yükseköğretim sektörü için bu salgın tüm dünyada çağdışı kalmış olan eğitim sisteminin evrilmesi için iyi bir fırsat potansiyeli taşımaktadır (Erkut, 2020:132).

Pandemi döneminde öğrencilerin sosyal medya ve televizyon başında geçirdikleri süre iki kat artmıştır (Keskin ve Özer Kaya, 2020:59). Eğitim faaliyetlerinin online ortama taşınması ve sosyalleşme aracı olarak internetin yoğun olarak kullanılması bireylerin internet okuryazarlık düzeyini artırırken sorunlu internet kullanım (aşırı kullanım, oyun bağımlılığı) olasılığını da artırmaktadır.

Covid-19 ile ilişkili damgalama; sağlık çalışanlarının, hastaların ve hastalıktan kurtulanların yaşamları için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Bagcchi, 2020:782). Geçmişte yaşanmış pandemiler, bireylerin sosyal ayrımcılık ve bireysel izolasyon yaşamasına neden olmuştur. Günümüzde de Covid-19 virüsünün özellikle kronik hastalığı olan ve 65 yaş üzeri bireylerde ölümcül seyretmesi nedeniyle karantina tedbirleri kapsamında sokağa çıkma yasaklarının bulunması, bu grupların toplum içinde izolasyona maruz kalmasına ve sosyal yalnızlık yaşamalarına neden olmuştur. Özellikle Avrupa'da yaşlı bakım evlerinde personelin endişe ve korku yüzünden kurumu terk etmesiyle etik ve ahlâki açıdan kabul edilemez görüntüler ortaya çıkmıştır (Üstün, 2020:1223).

Günümüz insanı belirsizlik ve kaotik ortamla baş etmeye pek de alışık değildir. Beklenmedik kriz anlarında komplo teorilerine inanılabilirlik artmaktadır. Bu durum insanların inanılabilir metinler üreterek belirsizliği giderme uğraşı olarak görülebilir. Pandemi ile beraber de virüsün yarasa çorbasından kaynaklandığı, 5G teknolojisini gizleme girişimi olduğu, laboratuvar ortamında üretildiği, dünya nüfusunu azaltma girişimi olduğu, mutasyona uğrayarak insanlığın sonunu getireceği, hükümetlerin bu salgını daha önceden bildiği ancak kaostan kaçınmak için bunu gizledikleri gibi birçok iddia özellikle sosyal medya ortamlarında dolaşmaktadır (Duman, 2020:63-65).

Pandemi sürecinde mücadele edilmesi gereken bir diğer konu da hızla yayılan yanlış haberler ve bilgi kirliliğidir. Koronavirüsün etkisi arttıkça toplumun haber arayışına girmesi ve yalan bilgi, hikaye ve haberlere olan ilginin çoğalması, ortaya çıkan haber, hikaye ve bilgilendirmelerin asılsız bir teori olmaya başlaması bir çok kurum ve kuruluşu önlem almak için harekete geçirmiştir (Sezener Albayrak, 2020:12). Pandemi-

de kriz yönetilirken şeffaflık ve saydamlığın sağlanması ve teyit edilmiş doğru bilgilerin kamuoyuyla paylaşılması, toplumun güven duygusunu artırıp komplo teorilerinin yerini umutlu bir bekleyişe bırakmasını sağlayabilir (Geçer, 2020:561).

Pandemide toplumsal dayanışma ve uluslararası işbirliğinin önemi daha hissedilir hale gelmiştir. Pandemi salgında daha ilerideki safhalarda olan ülkelerin kaynaklarını, bilgilerini ve uzmanlıklarını paylaşmasıyla uluslararası dayanışma örneklerini de beraberinde getirmiştir (Lancet, 2020:1011). Ülkemizde de tek başına yaşayan ve ihtiyaçlarını karşılayacak yakını bulunmayan 65 yaş ve üstü ile kronik rahatsızlığı olan vatandaşların mağdur olmaması, temel ihtiyaçlarını karşılamaları için vali/kaymakamların başkanlığında oluşturulan Vefa Sosyal Destek Grupları’nın çalışmaları ulusal dayanışma örnekleridir.

Yöntem

Koronavirüs salgınının bütün dünyada insanlara ve yönetimlere zor anlar yaşattığı bugünlerde salgınla baş etmede sorunun toplumsal boyutu çok önem kazanmıştır. Bu çalışmada ulaşılan çalışma grubunun koronavirüsün kendine ve sosyal çevresine bulaşması, ülkeye etkileri, hastalıktan korunma ile ilgili bilgiye erişimi, alınan önlemlerin etkililiği, açıklanan önlemleri uygulama seviyesi ile ilgili verilere ulaşılmıştır.

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma modeli kullanılarak bir kesitsel tarama araştırması gerçekleştirilmiştir. Betimsel araştırmalar verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlar (Büyüköztürk, 2018:23). 15 Mart 2020 ile 18 Mart 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu çalışmada tarama araştırmalarının temel veri toplama araçlarından anket kullanılmıştır. Araştırma sanal ortamda araştırmaya katılmayı kabul eden çalışma grubu ile gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze iletişimden sosyal izolasyon sebebiyle kaçınılmasının gerekliliği nedeniyle hazırlanan anket elektronik ortamda katılımcılara ulaştırılmıştır. Toplamda 313 kişiye ulaşılmıştır ancak veriler ayıklanarak 18-65 yaş aralığındaki 303 katılımcının verisi araştırmada değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmada veri toplama aracı olarak temel sosyodemografik soruların yer aldığı bilgi formu ve Covid-19 Pandemisi ile ilgili bulaş kaygıları, hastalıkla ilgili bilgi edinme kanalları, korunma yöntemleri, önlemlerin yeterliliği konularındaki fikirlerin sorulduğu bir anket formu kullanılmıştır. Bazı soruların beşli likertle, bazı soruların *evet/hayır* şeklinde bazı soruların ise açık uçlu olarak cevaplanması istenmiştir. Alan araştırmasıyla toplanmış olan cevaplar bilgisayar programları aracılığıyla düzenlenerek analiz edilmiştir. Verilerin işlenmesinde frekans ve yüzdelik bilgisi gibi temel betimleyici analizlerin yanı sıra çoklu uyum analizi de kullanılmıştır. Ulaşılan bulgular tablo ve grafikler eşliğinde görselleştirilmiştir. Ulaşılan kişiler araştırmaya gönüllü olarak katılmış olup çalışma için Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik

Kurulu'ndan etik onay alınmıştır.

Bulgular

Temel Demografik Bilgiler

Tablo 1: Katılımcıların Genel Özellikleri

		N	%
Gelir	2500 altı	42	16,6
	2501-7500	162	64,0
	7501 üstü	49	19,4
	Toplam	253	100,0
Yaş	24 ve altı	152	51,7
	25 – 30	63	21,4
	31 üstü	79	26,9
	Toplam	294	100,0
Medeni Durum	Bekâr	224	74,4
	Evli	77	25,6
	Toplam	301	100,0
Barınma	Yurt	43	14,5
	Aile yanı	163	54,9
	Öğrenci evi	25	8,4
	Diğer	66	22,2
	Toplam	297	100,0

Tablo 1’de araştırmaya katılmış olan kişilerin genel özelliklerine yer verilmiştir. Ulaşılan bilgilere göre katılımcıların büyük çoğunluğunun 2501-7500 TL aralığında gelire sahip olduğu görülmektedir (%64). Bununla birlikte katılımcıların yarıdan fazlasının (%51,7) 24 yaş ve altında; yüzde 25,6’sının evli ve yüzde 54,9’unun ailesiyle birlikte yaşadığı tespit edilmiştir.

Tablo 2: Sağlık/Hastalık Durumu

		N	%
Kronik Hastalık	Hayır	263	87,7
	Evet	37	12,3
	Toplam	300	100,0
Hastalıklara Karşı Bağışıklık Değerlendirmesi	Çok Zayıf	11	3,7
	Zayıf	35	11,6
	Orta	150	49,8
	Güçlü	90	29,9
	Çok Güçlü	15	5,0
	Toplam	301	100,0
Ailede Kronik Hastalık	Hayır	180	59,8
	Evet	121	40,2
	Toplam	301	100,0

Tablo 2’de katılımcıların ve ailelerinin sağlık/hastalık durumlarını gösteren bir takım bilgilere yer verilmiştir. Katılımcıların yüzde 87,7’si kendilerinde herhangi bir kronik hastalık bulunmadığını belirtmiştir. Hastalıklara karşı bağışıklık durumuna

göre katılımcıların yarıya yakını kendi bağışıklığını “orta” derecede görmektedir. Kişilerin ailelerinde kronik hastalık bulunma durumuna göre yapılan değerlendirmeye göre ise yüzde 59,8’inin ailelerinde kronik hastalık bulunmadığı öğrenilmiştir.

Koronavirüs Sürecine İlişkin Genel Değerlendirme

Grafik 1: Koronavirüs Hastalığına İlişkin Genel Değerlendirme

Katılımcıların “Koronavirüs hastalığının bana bulaşacağını düşünüyorum.” ifadesine katılma durumu incelendiğinde toplamda yüzde 30 civarında kişi hastalığın kendilerine bulaşacağını ifade etmiştir (Grafik 1). Diğer yandan yaklaşık yüzde 15 oranında kişinin konuyla ilgili “fikrim yok” dediği görülmektedir. Benzer şekilde hastalığın kişilerin ailelerini etkileme durumuna ilişkin değerlendirmeleri incelendiğinde ilkinin yakın bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Buna göre yüzde 35’in üzerinde katılımcı hastalığın aile üyelerinden birine bulaşacağını düşünmektedir.

Katılımcıların görüşlerine göre hastalığın ülkeyi etkileme durumu incelendiğinde yaklaşık yüzde 65 oranında bu fikrin benimsendiği görülmüştür. Diğer bir ifadeyle katılımcıların üçte ikisine yakını hastalığın ülkeyi etkileyeceğini düşünmektedir.

Grafik 2: Koronavirüsle İlgili Bilgi Durumu

Katılımcıların koronavirüs hastalığıyla ilgili gelişmeleri takip etme ve konuyla ilgili kendilerinin, ailelerinin ve toplumun bilgi sahibi olma durumunu değerlendirmeleri istenmiş ve sonuçlara Grafik 2’de yer verilmiştir. Katılımcıların yüzde 90’a yakını koronavirüsle ilgili gelişmeleri takip ettiğini bildirmiştir. Koronavirüsle ilgili bilgi sahibi olma durumu değerlendirildiğinde yüzde 80’in üzerinde katılımcı kendisini konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip görmektedir. Ailelerinin bilgi düzeyi değerlendirilmesi istendiğindeyse katılımcıların kendilerine yöneltilen soruya katılma oranı yüzde 70’lere gerilemektedir. Toplumun yeterli bilgiye sahip olup olmadığı hakkındaki görüşlere göre ise toplam katılım oranı yüzde 30’un altına düşmektedir.

Grafik 3: Koronavirüsten Korunmayla İlgili Bilgi Durumu

Katılımcılara koronavirüsten korunmayla ilgili yeterli bilgiye kendilerinin, ailelerinin ve toplumun sahip olup olmadığı hakkındaki görüşleri sorulmuş olup cevaplar Grafik 3’te gösterilmiştir. “Koronavirüsten korunmayla ilgili yeterli bilgiye sahibim.” ifadesine kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap verenlerin oranı yüzde 42’dir. Aileler için bu oran yüzde 32,3; toplum için yüzde 9,3 şeklinde gerçekleşmiştir. Katılımcıların yüzde 20’den fazlası toplumun koronavirüsten korunma ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı görüşündedir. Yukarıdaki üç ifadeye de yaklaşık yüzde 6 oranında “fikrim yok” yanıtı verilmiştir.

Grafik 4: Koronavirüsle İlgili Bilgi Paylaşımı

Yüzde 60’ın üzerinde katılımcı koronavirüsle ilgili bilgilendirmelerin büyük oranda yeterli olduğunu düşünmekteyken aynı zamanda yine yüzde 60’ın üzerinde katılımcı koronavirüsle ilgili bilgi paylaşımlarının kirlilik içerdiğini düşündüğünü ifade etmiştir (Grafik 4). Yüzde 84,5 oranında katılımcı koronavirüsle ilgili edindiği bilgileri ailesi ve çevresiyle paylaştığını belirtmiştir.

Grafik 5: Koronavirüsle İlgili Önlemlere İlişkin Görüşler

Katılımcılara koronavirüsle ilgili alınan önlemlere ilişkin görüşler sorulmuş olup ilk olarak bu önlemleri kişilerin kendilerinin uygulayıp uygulamadığına dair bilgi toplanmıştır (Grafik 5). Katılımcıların yüzde 41,2'si "kesinlikle katılıyorum"; yüzde 40,2'si "katılıyorum" yanıtını vermiştir. Koronavirüsle ilgili alınan resmi önlemlerin etkili olduğunu düşünenlerin oranları incelendiğindeyse "kesinlikle katılıyorum" diyenlerin yüzde 28,6; "katılıyorum" diyenlerin yüzde 36,1 oranında olduğu görülmektedir. İlgili önlemlerin yeterli olduğunu düşünme durumunda ise "kesinlikle katılıyorum" cevabı yüzde 20; "katılıyorum" cevabı yüzde 28,1 oranında kalmıştır.

Grafik 6: Koronavirüse İlişkin Görüşler

“Koronavirüsün biyolojik bir silah olduğu”na ilişkin görüşler katılımcılardan toplanmış olup bu fikre “kesinlikle katılıyorum” yanıtını verenlerin oranı yüzde 30,6; “katılıyorum” diyenlerin oranı yüzde 16,8’dir. Aynı ifadede “fikrim yok” yanıtını verenlerin oranı yüzde 20,6 olarak gerçekleşmiştir. “Koronavirüsün Çin halkının beslenme tarzından kaynaklandığını” düşünmeye ilişkin görüşlere göre “kesinlikle katılıyorum” yüzde 25,4; “katılıyorum” yüzde 20,6 oranında çıkmıştır. “Fikrim yok” yanıtının oranı ise yüzde 12 olmuştur.

Koronavirüs Tedbirlerini Uygulama

Grafik 7: Koronavirüs Tedbirlerini Uygulama (1)

Katılımcıların yüzde 19’u maske kullandığını; yüzde 76,4’ü daha sık su içtiğini; yüzde 96,3’ü kişisel hijyenine daha fazla özen gösterdiğini belirtmiştir.

Grafik 8: Koronavirüs Tedbirlerini Uygulama (2)

Katılımcıların yüzde 89'u koronavirüsten korunmak için kalabalık ortamlardan kaçındığını; yüzde 89,3'ü seyahatlerini kısıtladığını; yüzde 86'sı tokalaşmaktan/sarılmaktan kaçındığını; yüzde 94,3'ü peçeteye ya da koluna hapsirdiğini ifade etmiştir.

Algılanan Bağışıklık, Önlem Düzeyleri ve Diğer Değişkenlerin Çoklu Uyum Analiziyle İncelenmesi

Koronavirüs sürecinin ülkemizdeki ilk haftasını yakından inceleyebilmek amacıyla katılımcıların konuyla ilgili durumları çoklu uyum analizi ile araştırılmıştır. Bu kapsamda dört farklı değişken analize dâhil edilmiştir. Değişkenlerden ilki kişilerin kendileri ile ilgili algıladıkları bağışıklık durumudur. Kişilerin bağışıklıkları güçlü-orta-zayıf şeklinde gruplandırılmıştır. İşleme alınan diğer değişken uygulanan önlem düzeyidir. Katılımcıların önlem düzeyleri belirlenirken veri seti üzerinde birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Yukarıda verilmiş olan yedi farklı önlem türü toplanmış ve uygulanan toplam önlem sayısına göre gruplandırma yapılmıştır. Toplamda üç ve daha az önlemi uygulayan grup *düşük önlem*; dört ve beş önlem uygulayan grup *orta önlem*; altı ve yedi önlem uygulayan grup *yüksek önlem* düzeyi olarak kategorize edilmiştir. Analize katılan diğer değişkenler hastalık sebebiyle endişeli olma durumu ve kişilerin kendilerine hastalık bulaşacağını düşünmeleri durumudur. Tablo 3'te çoklu uyum analiziyle ilgili özet bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 3: Çoklu Uyum Analizi Özet Bilgileri

	Toplam (Eigenvalue)	Inertia
1	1,431	,358
2	1,232	,308

Gerçekleştirilen analize göre birinci boyutta açıklanan varyans oranı yüzde 35,8; ikinci boyutta açıklanan varyans oranı yüzde 30,8'dir. Bu iki boyutun toplam açıklama oranı ise yüzde 66,6'dır. Değişkenlerin kategorileri arasındaki ilişki Grafik 9'da gösterilmiştir.

Grafik 9: Çoklu Uyum Analizi Sonuç Grafiği

Çoklu uyum analizi ile iki önemli bulguya ulaşılmıştır. Bunlardan ilki kendi bağışıklığını güçlü olarak değerlendiren grubun hastalıkla mücadelede önlemleri düşük düzeyde uygulamakta olduğudur (A). Diğer bir ifadeyle güçlü bağışıklık algılaması olan grup önlemlerin uygulanması hususunda daha tedbirsiz davranmaktadır. Ulaşılan ikinci önemli bulgu; zayıf bağışıklığa sahip olan kişilerin yüksek düzeyde önlem aldığı ve aynı zamanda hem hastalığın kendisine bulaşacağını hem de hastalıkla ilgili olarak endişe duymakta olduğudur (B).

Tartışma

Salgının ülkemizdeki ilk günlerinde katılımcılar tarafından algılanışına genel olarak bakıldığında kişilerin kendileriyle ve yakın çevreleriyle ilgili boyutta toplumsal boyuta göre daha olumlu cevaplar vermiş olduğu görülmektedir. İlk olarak hastalığın bulaşma durumu değerlendirmeye alındığında ailelerine kıyasla kişiler kendilerine hastalığın bulaşacağını daha az düşünmektedir. Ancak koronavirüsün ülkeyi etkileme durumu hakkındaki görüşler incelendiğinde ise katılımcıların bu konuda daha karamsar olduğu göze çarpmaktadır. Bireysel/ailevi ve toplumsal boyut arasındaki ilk farklılığı bu kısımda görmek mümkündür. Katılımcılar kendilerinden uzaklaştıkça hastalığın daha etkili olacağını düşünmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarından farklı olarak Memiş Doğan ve Düzel (2020:749)’ın salgının Türkiye’de görüldüğü ilk haftayı takip eden süreçte gerçekleştirdikleri araştırmaları, katılımcıların oldukça yüksek bir oranla ilk sırada ailelerinin/tanıdıklarının virüse yakalanmasından korktuklarını göstermektedir.

Araştırmada ulaşılan diğer bir bulgu hastalık hakkında bilgi sahibi olma duru-

muna ilişkindir. Araştırma sonucuna göre ilk olarak katılımcıların hastalıkla ilgili gelişmelerle yakından ilgilendiğini görmek mümkündür. Hastalıkla ilgili bilgi edinme noktasında katılımcıların çaba harcadığı görülmektedir. Bu anlamıyla hastalık kısa sürede büyük bir çoğunluğun önemli bir gündem maddesi olmuştur. Katılımcıların hastalık hakkında bilgi sahibi olma düzeylerine ilişkin görüşlerine bakıldığında yine yakından uzağa doğru genel bir azalma olması dikkat çekicidir. Kişiler kendilerinin hastalıkla ilgili yeterli bilgisi olduğuna yüksek düzeyde katılırken; ailelerinin konuyla ilgili yeterli bilgisi olması hakkında daha düşük oranda katılıma sahiptir. Toplumun bilgi sahibi olma düzeyi hakkındaki görüşleri ise diğerlerine kıyasla çok daha düşük seviyede kalmıştır.

Koronavirüs hastalığından korunmayla ilgili bilgi sahibi olmak hakkındaki görüşlerde de hastalık hakkındaki bilgi sahipliğine benzer bir tablo ortaya çıkmıştır. Katılımcılar kendilerinin yeterli korunma bilgisine sahip olduğunu en yüksek düzeyde düşünürken aileleri için bu oran bir miktar düşmekte ancak söz konusu toplumun bilgi sahipliği olduğunda fark dramatik biçimde açılmaktadır. Yani katılımcılara göre kendileri yeterli sayılabilecek düzeyde korunma bilgisine sahipken; toplumun konu hakkında yeterli bilgisi olmadığı görüşü hâkimdir.

Ülkemizde ilk vakanın açıklanmasıyla birlikte koronavirüs ülkedeki en önemli gündem maddesi olmuştur. Hem geleneksel medyada hem de yeni medya kanallarında yani tüm enformasyon araçlarında koronavirüs hakkında bilgilere rastlamak mümkün hale gelmiştir. Diğer yandan kamu veya özel neredeyse tüm kurumlar panolarına/kapılarına koronavirüs hakkında bilgilendirici afişler asmıştır. Salgının ilk günleri itibarıyla yapılan bu araştırmada da mevcut bilgilendirmelerin büyük ölçüde yeterli olduğuna ilişkin görüşlere ulaşılmıştır. Fakat diğer yandan mevcut bilgilerin doğruluğu konusunda katılımcıların şüphe duyduğunu ifade etmek de gerekmektedir. Kişilerin önemli bir çoğunluğu paylaşımlarda bilgi kirliliği olduğunu ifade etmiştir. Dünya Sağlık Örgütü yanlış bilgi ve korkunun yeni koronavirüs ile karşılaşılan en büyük zorluklardan biri olduğunu ilan etmiş ve sosyal kaygıyı azaltmak adına hükümetlere doğru bilgileri şeffaf ve zamanında paylaşmaları tavsiyesinde bulunmuştur (Aydın, 2020:81). Münih Güvenlik Konseyinde Dünya Sağlık Örgütü genel direktörü sadece pandemi ile değil aynı zamanda infodemi ile de paylaşıldığını belirterek yayılan yanlış haberlerin tehlikesine vurgu yapmıştır. Ayrıca yanlış bilgilerin yayılmasının önüne geçebilmek adına arama ve medya şirketleri ile ortak çalışmalar yaptıklarını belirtmiştir (Munich Security Conference, 2020).

Koronavirüs hakkındaki bilgilere dair önemli bir nokta da katılımcıların kendi edinmiş oldukları bilgileri çevreleriyle ve aileleriyle paylaştığı yönünde olmuştur. Bu bağlamda kişilerin hastalığı önemseyerek hastalık hakkındaki bilgilendirme süreçlerine aktif olarak dahil oldukları ortaya konulmuştur.

Hastalıkla mücadelede en önemli boyut tedavi öncesinde hastalığın yayılımını önlemek ve hastalıktan korunabilmektir. Katılımcıların koronavirüsle ilgili kendi koruyucu önlemlerini uygulayıp uygulamadığı hakkındaki görüşlerine bakıldığında kişilerin büyük çoğunluğunun koruyucu önlemleri uyguladığı düşüncesinde olduğu görülmektedir. Elleri daha sık yıkama, kişisel hijyene dikkat etme ve seyahat kısıtlaması, toplu ortamlardan kaçınma gibi koruyucu tedbirler katılımcılar tarafından uygulanan davranışlardır. Benzer şekilde Karataş’ın (2020:14) araştırmasında da katılımcılar pandemi sonrasında temizlik, hijyen, maske ve eldiven kullanma gibi koruyucu tedbir içeren davranışlarında ortalama %85-90 oranında artış olduğunu, kalabalık yerlerde bulunma ve toplu taşıma araçlarını kullanma davranışlarında ise ortalama %95 oranında azalma olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcıların çoğunun kamusal düzlemde hastalıkla mücadelede alınan önlemlerin etkili olduğunu düşünmesi hastalıkla toplumsal mücadele açısından önem arz etmektedir. Gündüz, (2020:461), sağlık çalışanlarına güvenin artmasını belirleyen faktörlerin başında, Sağlık Bakanlığının aldığı kararlar ve uyguladığı politikaların geldiğini saptamıştır. Sağlık ve İçişleri Bakanlığının salgın süreci hakkında yürüttükleri uygulamalarının bireylerde güven yarattığı görülmektedir (Dönmez ve Gürbüz, 2020:2169). Diğer yandan alınan resmi önlemlerin yeterliliğine olan düşük katılım resmi önlemlerin artırılması gerektiği fikrini gündeme taşımaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi hastalık çok kısa sürede tüm toplumun en önemli gündem maddesi olmuş ve bu konuda tüm aktörler ellerindeki araçlarla hastalıkla ilgili sürece dahil olmuştur. Ancak sürecin pek çok paydaşının olması konuyla ilgili nitelikli ve doğru bilgi ve eylemlerin her zaman için gerçekleşmesinin önüne geçebilmektedir. Gerçekler ve algılar bu bağlamda birbirine karışabilmektedir. Araştırmada yöneltilmiş olan iki farklı soruya verilen cevaplar da zihinlerde konuyla ilgili bir karışıklık olduğunu göstermektedir. Koronavirüsün biyolojik bir silah olduğuna ve koronavirüsün beslenme tarzı kaynaklı olduğuna ilişkin görüşlerde birbirlerine yakın oranlarda katılım olması konuyla ilgili zihinsel bulanıklığı ortaya koymaktadır. Mevcut Covid-19 krizi de biyolojik savaş suçlamalarını içermektedir (Kaya, 2020:255). Ancak hem Çin hem de Amerika Birleşik Devletleri kasıtlı bir biyolojik saldırının gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak için çok uygun mükemmel savunma laboratuvarlarına sahiptir ve her ikisinin de zarar gördüğü bir biyolojik savaş tasarladıkları fikri için yeterli delil bulunmamaktadır (Kaszeta, 2020).

Hastalıktan korunmayla ilgili olarak katılımcılara yöneltilen sorularla henüz maske kullanımı gibi zorunlu uygulamalar öncesinde kişilerin bu tip önlemleri kendilerinin ne derece uyguladığı öğrenilmiştir. Buna göre maske kullanım oranının düşük olduğu ancak daha sık su içme ve kişisel hijyene daha fazla özen gösterme durumunun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda insanların hastalıkla ilgili olarak kendi dav-

ranışlarını ilk andan itibaren değiştirmeye başlamış olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların diğer önlemler noktasında da hassas olduğu görülmektedir. Kalabalık ortamlardan kaçınma, seyahatlerin kısıtlanması, temastan uzak durma gibi sosyal mesafeye ilişkin önlemlerin kişilerin gündeminde yer etmeye başladığı ve hapşırmanın doğrudan ellere ya da açık alana değil peçete ya da kola yöneltilerek belli tedbirli davranışların sergilendiği anlaşılmaktadır.

Son olarak toplumsal uzay hakkında derinlemesine bilgi edinebilmek ve olgusal durumu daha iyi okuyabilmek amacıyla gerçekleştirilen çoklu uyum analiziyle de önemli bulgulara ulaşılmıştır. Burada ilk olarak belirtilmesi gereken husus kişilerin kendilerine ilişkin algıladıkları bağışıklık durumu ile tedbirlere uyma/uymama ve hastalık hakkındaki bazı düşünceler arasında belli birtakım uyumluluklara rastlanmış olduğudur. Öncelikle, kendi bağışıklığını güçlü olarak değerlendiren grubun yeterince önlem almadığı dikkat çekmektedir. Diğer yandan zayıf bağışıklığı olduğunu düşünenler hem daha fazla önlem almakta hem de hastalığın kendilerine bulaşması ve hastalıkla ilgili endişe duyma noktasında benzer bir tavır sergilemektedir.

Sonuç

Ülkemizde ilk koronavirüs vakasının açıklanmasından kısa bir süre sonra gerçekleştirilen bu çalışmada bireysel ve toplumsal yönleriyle koronavirüs hakkındaki görüşler ve hastalığa ilişkin bazı tutumlar betimsel analiz yoluyla araştırmaya konu edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar literatürdeki diğer çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Araştırma sonucunda ulaşılan en önemli sonuç katılımcıların kendilerinden uzaklaştıkça hastalıkla ilgili süreçlerde olumsuz görüşlerinin yükseldiği yönünde olmuştur. Kişiler kendilerini daha bilinçli ve güvende görmekteyken aileleri ve toplum için daha riskli bir durum olduğunu ifade etmiştir.

Diğer taraftan hastalık hakkında bilgi takibi yapılması ya da önlemlerin alınması gibi konularda gösterilen hassasiyet salgın yönetiminde olumlu bir araç olarak kullanılmaya müsaittir. Ancak bu hassasiyetin doğru şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir. Bilhassa bilgi kirliliğinin önlenmesi ve sağlıklı bilgiye erişimin kolaylaştırılması; bununla birlikte güçlü ve etkili tedbirlerin uygulanması salgın yönetimi açısından bir gerekliliktir.

Son olarak kişilerin kendilerine ilişkin algılarının hastalıkla mücadele sürecinde önemli bir değişken olduğu gözden kaçmamalıdır. İnsanlar her ne kadar kendilerinin güçlü bir bağışıklığa sahip olduğunu düşünerek yeterince tedbirli davranmasa da hastalıkla etkin mücadele için herkesin gerekli tedbirlere uyması için çaba sarf edilmelidir. Bu bağlamda hastalığın genç-yaşlı, güçlü-zayıf herkesi etkilediği gerçeği ön planda tutulmalıdır.

Kaynakça

- Aydın, F. A. (2020). Post-truth dönemde sosyal medyada dezenformasyon: Covid-19 (Yeni koronavirüs) pandemi süreci. *Akademik Sosyal Araştırmalar*, 4 (12), 76-90.
- Alpago, H. ve Oduncu Alpago, D. (2020). Koronavirüs salgınının sosyoekonomik sonuçları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 99-114.
- Bagcchi, S. (2020). Stigma during the COVID-19 pandemic. *Lancet Infect Dis.*, 20(7), 782.
- Blundell, R., Dias, M. C., Joyce, R. ve Xu, X. (2020). COVID-19 and inequalities. *Fiscal Studies*, 41 (2), 291-319.
- Büyüköztürk, Ş., Kılç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (24. Baskı). Pegem Akademi Yayınları.
- Dönmez, İ. ve Gürbüz, S. (2020). Üniversite öğrencilerinin Covid-19 virüsü hakkında bilişsel yapılarının belirlenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2159-2172.
- Duman, M. (2020, Güz). Yarasa çorbası: Koronavirüs hakkında modern çağın mitleri ve şehir efsaneleri. *Millî Folklor*, 16 (127), 59-71.
- Erkut, E. (2020), Covid-19 sonrası yükseköğretim. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 125-133, Doi:10.2399/yod.20.002.
- Geçer, E. (2020). Salgın hastalıklar, kültürel psikoloji ve politika: Yerel bir yaklaşım, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29 (3), 550-567.
- Gören, S., Gök, F., Yalçın, M., Göregen, F., Çalışkan, M. (2020). Küresel salgın sürecinde uzaktan eğitimin değerlendirilmesi: Ankara Örneği. *Milli Eğitim Dergisi*, Salgın Sürecinde Türkiye’de ve Dünyada Eğitim özel sayısı, 49 (1), 69-94.
- Gündüz, F. (2020). Türkiye’nin yeni koronavirüs (Kovid-19) salgını ile sınırı: Güvenli gelecek inşası çalışmaları ve kamuoyu algısı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8 (23), 459-463.
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-17.
- Kasteza, D. (2020). “No, the coronavirus is not a biological weapon”. The Washington Post, <https://www.washingtonpost.com/outlook/2020/04/26/no-coronavirus-is-not-biological-weapon/>, et:3.3.2021.
- Kaya, H. E. (2020). Uluslararası güvenlikte bir tehdit unsuru olarak biyolojik silahlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (71), 245-256.

- Kazan Kızılkurt Ö, Dilbaz N. (2020). COVID-19 pandemisinde bağımlılık. İçinde B. Coşar (Ed.), *Psikiyatri ve COVID-19* (1. Baskı) (ss. 59-65). Türkiye Klinikleri.
- Keskin, M. ve Özer Kaya, D. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Lancet, 2020, COVID-19: Learning from experience, 395, 28, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7194650/>, et:3.12.2020
- Memiş Doğan, M., Düzel, B. (2020). Covid-19 özelinde korku-kaygı düzeyleri. *Turkish Studies*, 15(4), 739-752.
- Munich Security Conference (2020). 15 Şubat, <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/munich-security-conference>, et:2.3.2021.
- Pfefferbaum, B. ve North, C.S. (2020). Mental health and the Covid-19 pandemic. *The New England Journal of Medicine*, 383 (6), 510-512.
- Sezener Albayrak, E.(2020). Covid-19 döneminin doğurdukları: Yeni toplum düzeni ve medyada ortaya çıkan sahte haberler. İçinde A. İşman, A. Z. Özgür, M. Öztunç (Ed.), *İletişim çalışmaları* (ss. 1-14). Sakarya Üniversite Yayınları.
- Sher, L. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on suicide rates. *An International Journal of Medicine*, 113 (10), 707-712.
- Torales, J., O'Higgins, M., Castaldelli-Maia, J. M. and Ventriglio, A. (2020). The outbreak of COVID-19 coronavirus and its impact on global mental health. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(4), 317-320.
- Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S. (2020). COVID-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25 (1), 142-153.
- Üstün, Ç. (2020). Pandemi tarihinde üç hastalık ve Covid-19 pandemisinin sosyal etkisinin bu hastalıklarla değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 15(4), 1215-1226.
- Yıldırım, S. (2020). Salgınların sosyal-psikolojik görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) pandemi örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 1331-1351. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43585>
- Zhou, A., Yang, X., Wang, X. ve Hu, B. (2020). Pneumonia outbreak associated with a new coronavirus of probable bat origin. *Nature*, 579, 270-289.